

ปฏิบัติการของกลุ่ม องค์กร ขบวนการประชาสังคม ชนบทไทย กับนัยของการเมืองภาคพลเมือง

ดร.ณรงค์ บุญสวยขวัญ *

บทนำ

บทความนี้เป็นการวิเคราะห์สังเคราะห์ “รูปแบบปฏิบัติการ” ของกลุ่ม องค์กร ขบวนการประชาสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งเป็น “รูปแบบปฏิบัติการ” ของประชาสังคมในพื้นที่แห่งนี้ชนบท ที่ประกอบขึ้นจากกลุ่มคนหรือขบวนการคนชายขอบจากการพัฒนาของรัฐบาลกลาง นับว่าเป็นบทบาทของการเมืองภาคพลเมืองในบริบทสังคมปัจจุบัน ที่เป็นสังคมเปิดพื้นที่ให้มีการเคลื่อนไหวทางสังคมขององค์กรทางสังคมต่างๆ ดังนั้น “รูปแบบปฏิบัติการ” ของกลุ่มองค์กรทางสังคมจึงมีความน่าสนใจในประเด็นที่มีคุณลักษณะต่างกันไปหลายรูปแบบ ชัยซ้อนและนันทน์ที่ปฏิบัติการเหล่านี้กลายเป็นรูปแบบปฏิบัติการที่ตอบโต้รัฐบาลกลางที่น่าสนใจมากขึ้น ทำให้มีทฤษฎีและตีความที่แตกต่างหลากหลายตามค่านิยมของแต่ละคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากคนชั้นกลาง ผ่านกระบวนการชนวนเชื้อจากรัฐผ่านสื่อสารมวลชนสมัยใหม่ ในทำนองที่ว่าปฏิบัติการนั้นเป็นการกระทำที่ก้าวร้าวสร้างความเดือดร้อน ทำลายสาธารณะสมบัติ ป่าเถื่อน เป็นความรุนแรง ไม่มีเหตุผลของกลุ่มคนที่ไม่เคารพกฎหมายและระเบียบของรัฐ เป็นต้น แต่ฝ่ายที่สนใจในเชิงทฤษฎีเสรีประชาธิปไตยที่เน้นพหุลักษณะทางสังคมสนใจการเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มองค์กรและขบวนการต่างๆ กลับมองว่ารูปแบบปฏิบัติการเหล่านั้นเป็นเครื่องมือตามสิทธิของพลเมือง และพยายามเสนอเชิงแนวคิด ทฤษฎีออกมาที่น่าสนใจตามลำดับ ดังนั้น จึงเป็นสอง นัยยะในการอธิบายรูปแบบปฏิบัติการของประชาชนพลเมืองที่แย้งและขาดความรู้ความเข้าใจอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีบางทฤษฎีที่มีความคับแคบทางสติปัญญาในการทำความเข้าใจก็จะยิ่งตีความเฉไฉออกไปจนละเลยถึงสิทธิของประชาชนในการเลือกใช้วิธีการปฏิสัมพันธ์กับรัฐ บางทฤษฎีก็นิยมชมชอบจนเกินเลยก็จะอธิบายเสียจนเกินความพอดี แต่ทำให้เป้าหมายหลักของงานชิ้นนี้ เพราะงานชิ้นนี้ต้องการนำเสนอถึงแนวคิดเชิงทฤษฎีรูปแบบปฏิบัติการของประชาสังคม¹ โดยเบื้องต้นนี้จะนำไปวิเคราะห์กับกรณีศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในบทความนี้จะนำเสนอสองส่วน คือ ส่วนแรกจะนำเสนอแนวคิดเชิงทฤษฎี และส่วนที่สองจะใช้แนวคิดทฤษฎีนี้อธิบายปรากฏการณ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจที่แจ่มชัดมากขึ้น

* อาจารย์สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ bnrong@wu.ac.th

¹ แท้จริงการนำเสนอความคิดในเชิงวิพากษ์เชิงทฤษฎีมีการกระหน่ำอยู่แล้ว เช่น ประภาส ปิ่นตบแต่ง กับ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ต่อประเด็นเชิงทฤษฎี ซึ่งมีคุณค่าต่อความเข้าใจอย่างลึกซึ้งได้ ผู้อ่านสามารถอ่าน สารสำคัญได้เพิ่มเติม ในบทความเชิงวิพากษ์นี้ได้ในวารสาร “ใต้ฟ้าเดียวกัน”

แนวคิดทฤษฎี

รูปแบบปฏิบัติการของประชาสังคมนั้น มีสองแนวปฏิบัติแตกต่างกันไปตามพื้นฐานโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ ความเชื่อประเพณีและวัฒนธรรม คือ รูปแบบการสร้างสมานฉันท์และลักษณะการเผชิญหน้า² โดยที่รูปแบบแรก เป็นการกระทำที่ “ยอมรับและการสนับสนุนรัฐหรือเห็นด้วยกับอำนาจรัฐหรือฝ่ายการเมือง” เป็นการดำเนินงานเสริมสร้างหรือไปด้วยกันได้กับกิจกรรม แนวทางการปฏิบัติของรัฐหรือหน่วยงานราชการ หรืออาจจะหมายถึงปฏิสัมพันธ์เชิงประสาน³ , ส่วนรูปแบบที่สองเป็น “การไม่เชื่อรัฐหรือการไม่ยอมรับอำนาจของฝ่ายการเมือง” หรืออาจจะหมายถึงปฏิสัมพันธ์เชิงปะทะ⁴ จึงเป็นลักษณะการกระทำหรือปฏิบัติการที่ร้าวร้อน อาจจะคู่ขนานและปฏิพากษ์กับรัฐ ไม่ตรงหรือลงตัวกับกฎหมาย นโยบาย กิจกรรมหรือแนวทางของรัฐหรือราชการกำหนดขึ้น

สำหรับรายละเอียดรูปแบบปฏิบัติการทั้งสองนั้น ในส่วนรูปแบบแรกไม่มีความซับซ้อนนัก เพราะเป็นไปตามที่ราชการกำหนด⁵ แต่รูปแบบปฏิบัติการประการหลังจะมีบทบาทมากขึ้นในท่ามกลางการจรรโลงประชาธิปไตย นั่นคือ รูปแบบการกระทำหรือการเคลื่อนไหวที่ไม่เป็นไปตามที่รัฐหรืออำนาจการเมืองกำหนดขึ้น จึงเป็นรูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่ร้าวร้อนไม่ เพราะตอบโต้ในทิศทางที่ตรงกันข้ามกับกฎหมาย นโยบาย กิจกรรมหรือแนวทางของรัฐ พบว่ามีการพัฒนาการรูปแบบปฏิบัติการหรือการเคลื่อนไหวได้ 2 รูปแบบ คือ **รูปแบบดั้งเดิม** ที่นักรัฐศาสตร์อย่าง Charles Tilly⁶ และนักวิชาการในสำนักของเขาให้รายละเอียดรูปแบบของการไม่เชื่อรัฐหรือราชการ เช่น การก่อการจลาจล การต่อต้าน การลอบสังหารผู้นำ หรือผู้ปกครอง การเป็นขบถต่อผู้เก็บภาษี การไม่ไปออกเสียง เป็นต้น , ส่วน**รูปแบบใหม่** เช่น การนัดหยุดงาน การชุมนุมประท้วง โดยที่**การนัดหยุดงาน** นั้นมักจะเป็นวิธีการที่สัมพันธ์กับเงื่อนไขความไม่เป็นธรรมทางเศรษฐกิจ จึงทำการกดดันเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่ม⁷ ประกอบด้วยรูปแบบต่างๆ เช่น การครอบครองหรือการยึดโรงงาน การเดินขบวน ทำลายโรงงาน อุทธรณ์ต่อการกระทำจากกฎหมาย ส่วน**การชุมนุมประท้วง**นั้นเป็นการกระทำร่วมกันที่จะสัมพันธ์กับสิทธิทางการเมืองและสิทธิทางสังคม เริ่มจากฝูงชนมาร่วมประชุมกันอย่างเปิดเผยในที่สาธารณะ (อาจจะมีการเล่นเกมดนตรีเพื่อชีวิตหรือดนตรีร็อค มีการอภิปรายโจมตี วิพากษ์วิจารณ์ฝ่ายตรงกันข้ามเช่นข้าราชการหรือฝ่ายการเมือง มีการจัดตั้งองค์กรปฏิบัติการด้วย) จากนั้นก็จะมี การเสนอข้อเรียกร้องหรือคำอุทธรณ์ต่างๆ หรืออาจจะมีการเคลื่อนย้ายสถานที่มากกว่าหนึ่ง

² Chantana Banpasirichote. 2001:23

³ เป็นคำที่เสนอแนะของ รศ.ดร. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ต่องานของผู้เขียนหลายครั้งต่อการใช้คำ เพื่อง่ายต่อการทำความเข้าใจ ในช่วงเป็นผู้ทรงคุณวุฒิการสอบสมมนาปฏิบัติการทางวิชาการ ระดับปริญญาเอกของผู้เขียน

⁴ เป็นคำที่เสนอแนะของ รศ.ดร. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (อ้างแล้ว)

⁵ ในบทความชิ้นนี้จะไม่นับรูปแบบปฏิบัติการแบบนี้

⁶ Eckstein.2001:10

⁷ Tarrow .1995 :111,113

สถานที่ก็ได้⁸ บางครั้งการกระทำเหล่านั้นมักจะถูกอธิบายจากรัฐหรือฝ่ายการเมืองหรือราชการและชนชั้นอื่นๆ ว่าเป็นการกระทำที่รุนแรง⁹ จะว่าไปแล้ว รูปแบบการชุมนุมประท้วงถูกใช้มาตลอดจนปัจจุบันนี้ แม้ว่าสังคมการเมืองมีการพัฒนาไปเป็นประชาธิปไตยมากแล้วก็ตาม Tarrow¹⁰ อธิบายว่า “การชุมนุมประท้วง” เป็นรูปแบบที่ยังมีความนิยมและพัฒนาเทคนิควิธีที่เหมาะสมกับสถานการณ์ตลอดเวลา ในสถานการณ์ปัจจุบันจะไม่ได้จัดองค์กรขนาดใหญ่เช่นอดีต แต่เป็นกลุ่มองค์กรขนาดเล็กๆ เพราะสามารถเคลื่อนไหวได้คล่องตัว แล้วพยายามสร้างการชวนเชื่อหรือการอธิบายให้สาธารณะชนหรือมวลชนเข้าใจการกระทำในตอนหลัง แม้ว่ารูปแบบนี้จะเป็นเชิงลบ แต่ก็ยังเป็นลักษณะการเคลื่อนไหวหรือการกระทำเพื่อเป็นการแสดงพลัง กดดัน ที่มีการยอมรับมากในสังคมประชาธิปไตย¹¹ การปฏิบัติการหรือกระทำของกลุ่มคนแบบนี้ในทางวิชาการอธิบายการกระทำที่ต่อต้านรัฐหรือไม่ยอมรับอำนาจรัฐ หรือการปฏิเสธอำนาจรัฐ เป็นลักษณะของ**อารยะขัดขืน**¹² (Civil Disobedience) ซึ่งเป็นรูปแบบปฏิสัมพันธ์เชิงลบหรือเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงปะทะเกิดขึ้นเมื่อกลุ่มพลเมืองมีความรู้สึกคับแค้นใจ ที่ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่ยุติธรรม ไม่ได้รับการตอบสนองและต้องการมีส่วนร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัวของเขาหรือประเด็นสาธารณะ

อารยะขัดขืน เป็นแนวคิดที่อธิบายถึงพฤติกรรมของประชาชนหรือพลเมืองที่แสดงออกในทางการเมืองตามสิทธิของพลเมือง หรือเป็นการแสดงออกถึงอำนาจทางการเมืองเป็นของประชาชน ทั้งนี้จากสมมุติฐานที่ว่าอำนาจการเมืองเป็นอำนาจสังคมซึ่งมาจากความยินยอม การยอมรับและการเชื่อฟังหรือการไม่ยอมรับก็ได้ ในทางวิชาการ¹³ สรุปว่า อารยะขัดขืนเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามปกติวิสัยของสังคมที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งมี**เหตุผล** 3 ประการ คือ ประการแรก คือ หลักของความยุติธรรม ภายใต้หลักสิทธิหน้าที่ที่เท่าเทียมกัน , ประการที่สอง คือ การตั้งใจหรือจงใจฝ่าฝืนหรือละเมิดอย่างไร้ความเกรงกลัว , ประการที่สาม โอกาสที่จะดำเนินการได้อย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งอารยะขัดขืนเป็นแนวความคิดและเกิดมานานแต่โบราณกาล ดังเช่นบทสนทนาระหว่าง โสกราตีส กับไครโต ซึ่งเป็นฐานคิดของการเชื่อฟังและไม่เชื่อฟังรัฐ โดยที่การเป็นพลเมืองนั้นต้องกล้าเสนอแนะหรือจัดการต่อฝ่ายการเมืองอย่างมีเกียรติ และสามารถปฏิเสธการเชื่อฟังรัฐหรือไม่เคารพต่อรัฐหรือการเมืองหากมีการปฏิบัติไม่ถูกต้อง และต้องกระทำอย่าง

⁸ พบจากงานของ Cohen :1971:10-12, Dillard.2002 , Tarrow.1995:105-106

⁹ Tarrow.1995:111,113 , Muro-Ruiz.2002:2 , Cohen.1971:10 เช่นเดียวกับชนชั้นกลางและกลไก รัฐไทยมักจะมองว่าการดำเนินการแบบนี้เป็นการกระทำที่รุนแรงและสร้างความวุ่นวาย

¹⁰ Tarrow .1995:111

¹¹ เช่น ในสังคมการเมืองไทย มีการยอมรับการชุมนุมประท้วงว่าเป็นการกระทำตามสิทธิของกฎหมายหรือ กฎหมายอนุญาต โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 มาตรา 44 อนุญาตให้ชุมนุมได้

¹² คำนี้ปรากฏขึ้นมาในช่วงประมาณ พ.ศ.2542 –2543 โดย รศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และหลังจากนั้นนักวิชาการท่านนี้ก็แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของคำและขยายความหมายของอารยะขัดขืนในบทความชื่อ “อารยะขัดขืน” ในรัฐศาสตร์สาร ปีที่ 24 ฉบับที่ 3 (2546) หน้า 29-76)

¹³ Rawls.1996:109 ;Cohen.1971 ; Kopecky , Mudde.2003:8

เปิดเผย ที่สำคัญคือ ได้เสนอให้พลเมืองเคารพกฎหมายและการฝ่าฝืนกฎหมายได้โดยไม่ใช้กำลังรุนแรง¹⁴ สาระสำคัญของการสนทนาที่ยอมรับกันมานับพันปีนี้ได้อธิบายเกี่ยวกับการแสดงออกถึงความเป็นพลเมืองที่ดีในรูปแบบปฏิบัติการสนับสนุน กดดัน ทำทลาย ขัดขวาง ความโดยสรุปคือ บางมติควรได้รับการยกย่อง สนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง บางมติก็ไม่ควรเอาใจใส่นำพาเลย จึงสมควรให้คุณค่าต่อมติหรือเหตุผลที่ดี และพร้อมจะปฏิเสธต่อมติหรือเหตุผลที่ไม่ดีหรือมติของคนโง่ย่อมจะเลว สาระในบทสนทนาโครโตเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงฐานคิดของการเชื่อฟังและการปฏิเสธการเชื่อฟังหรือการกระทำอารยะขัดขืนที่เสนอแนะแก่พลเมือง ดังที่กล่าวแล้วแต่ต้นว่าเป็นจริยธรรมที่สำคัญของความเป็นพลเมืองที่จงใจปฏิบัติจึงไม่ผิดกฎหมาย แม้ในสังคมประชาธิปไตยกำหนดหน้าที่สำคัญอันดับแรกที่พลเมืองต้องปฏิบัติตามกฎหมายก็ตาม แต่ก็มีสิทธิที่จะล้มล้างหรือปฏิเสธกฎหมายได้หากเห็นร่วมกันว่าเป็นกฎหมายหรือนโยบายที่ไม่มีประโยชน์และวิตรอนสิทธิพลเมือง ดังนั้น การไม่เชื่อฟังรัฐหรืออารยะขัดขืนจึงเป็นสิทธิของประชาชน¹⁵ เป็นการกระทำร่วมกัน (collective action) แต่ไม่ใช่เป็นฝ่ายค้านของระบบการเมือง (Political Opposition) ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่มีมากขึ้นในบริบทการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยเช่นในปัจจุบัน อารยะขัดขืนจึงเป็นคุณธรรมขั้นสูงของพลเมืองในการรักษาสิทธิเสรีภาพ และส่งผลต่อความชอบธรรมของสถาบันทางการเมือง¹⁶ ด้วย ซึ่งการปฏิบัติการของประชาสังคมในสังคมการเมืองแบบเปิดสามารถอธิบายการกระทำด้วยแนวคิดนี้

มีนักวิชาการ¹⁷ ได้เสนอลักษณะของอารยะขัดขืน โดยผู้วิจัยสรุปสาระปฏิสัมพันธ์กับรัฐในลักษณะนี้โดยยึดเอาแนวคิดของ Cohen¹⁸ เป็นหลักและเสริมด้วยแนวคิดของนักวิชาการอื่นๆ ตามที่กล่าวนามมาแล้ว พบว่า

ประการแรก ต้องเป็นการกระทำที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสาธารณะ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความยุติธรรมของสาธารณชน ซึ่งไม่ใช่เป็นเรื่องของเอกชนหรือปัจเจกบุคคล ดังนั้น การทำทลายอำนาจหรือการปฏิเสธอำนาจรัฐหรืออารยะขัดขืนไม่ใช่เป็นการกระทำในทุกๆ ประเด็น แต่ต้องเป็นประเด็นเกี่ยวกับสาธารณะชน เช่น **ต้องการที่จะทำการหยุดชะงักหรือให้เกิดการสูญเสียความชอบธรรมของระเบียบ กฎหมาย คำสั่ง นโยบาย กิจกรรม**

ประการที่สอง ไม่ใช่เป็นการปฏิวัติ เพราะการปฏิวัติเป็นเรื่องของการแย่งชิงอำนาจ เป็นการกระทำเพื่อหวังแย่งชิงตำแหน่งหรือเพื่อการครอบครองอำนาจการเมือง จะว่าไปแล้วการ

¹⁴ ในบทสนทนาเรื่อง Crito ผู้วิจัยเก็บความจากสุซุม นวลสกุล และบรรพต วีระสัย.2521:46-47 ; สุลักษณ์ ศิวลักษณ์. 2543 ; เดือน ดวงดี.2522 :72-73 ; สมบัติ จันทรวงศ์. 2524

¹⁵ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร 2540 : 47, 2542 : 76-78 ; ยีน ชาร์ป.2529 ; รุสโซ .2522:234,237 ; Lock ในธเนศ อาภรณ์สุวรรณ.2540:4-5

¹⁶ ไพศาล วิสาโล.2546 ; Kimball.1998. <http://203.144.248.21/hwwmds/detail.nsp>

¹⁷ Cohen :1971:3-4,16 ; Dillard.2002 : 61 ; Kopecky , Mudde.2003:3 ; Tarrow.1995 : 111-113 ; ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2530:5,2546 :39-40 ; สมบัติ จันทรวงศ์.2524:210-211

¹⁸ Cohen :1971

ปฏิวัติมีความต้องการรื้อถอนหรือโค่นล้มอำนาจการเมืองแล้วสถาปนาอำนาจและระบบการเมืองใหม่ ไม่สัมพันธ์กับความหมายนี้ เพราะอารยะขัดขืนต้องการและตั้งใจที่จะใช้อำนาจร่วมตัดสินใจในระบบการเมืองที่มีอยู่ เป็นเพียงการกระทำขัดขืนหรือต่อต้านอำนาจรัฐที่ใช้ผิดๆหรือละเมิดสิทธิเสรีภาพของพลเมือง

ประการที่สาม การกระทำของฝูงชนบ้าคลั่ง ไม่ใช่การกระทำแบบอารยะขัดขืน เพราะเป็นการกระทำที่ไร้ระเบียบ ไร้เหตุผล ทำลายล้าง สร้างความเสียหาย แม้ว่าจะอาจจะเกิดมาจากความคับแค้นใจต่อความอยุติธรรมหรือทำทลายกฎหมายก็ตาม

ประการที่สี่ ไม่ใช่เป็นการกระทำของพรรคฝ่ายค้าน นักการเมืองฝ่ายค้าน หรือฝ่ายตรงกันข้ามกับรัฐบาลที่จะล้มรัฐบาลหรือระบบ โครงสร้างการเมืองที่ดำรงอยู่

ประการที่ห้า เป็นการกระทำที่ไม่รุนแรง หรือไม่ทำลายทรัพย์สินของสาธารณะชน และทรัพย์สินของปัจเจกบุคคล ไม่สร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นต่อสาธารณะ

ประการที่หก ต้องเป็นการกระทำหรือการดำเนินการที่เต็มไปด้วยเหตุผลหรือเป็นการกระทำที่มีมโนธรรมสำนึก โดยมีความตั้งใจ จงใจหรือใคร่ครวญ ไตร่ตรองหรือเลือกสรรที่เต็มไปด้วยสติปัญญาและความรอบคอบ หรือการกระทำในลักษณะเปิดเผย ไม่ใช่ดำเนินการในลักษณะหลบซ่อน หรือใช้กำลังหักหาญระบบการเมือง หรือต้องกระทำที่ปราศจากอารมณ์ของความเกลียดชัง

ประการสุดท้าย พร้อมทั้งจะดำเนินการด้วยรูปแบบที่หลากหลาย แม้กระทั่ง การสวดมนต์ภาวนาก็มีความจำเป็น และพร้อมที่จะทนทุกข์จากการดำเนินการจนถึงที่สุด

จะว่าไปแล้ว ปฏิบัติการในลักษณะนี้จะประสบความสำเร็จต้องมาจากการรวมกลุ่มจนเป็นขบวนการที่พยายามต่อสู้กับอำนาจรัฐ/การเมือง มีพลังและก้าวหน้าท่ามกลางกลไกของรัฐเริ่มสูญเสียความชอบธรรมและศักยภาพลดลง ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างกันภายในโครงสร้างการเมืองแบบเดิม ทั้งสาเหตุและผลดังกล่าวนี้ส่งผลต่อความเข้มแข็งของขบวนการและกลุ่มหรือองค์กรประชาสังคม จนมีการยอมรับว่า ความเติบโตของอารยะขัดขืนย่อมเป็นผลทางบวกจากความเติบโตของประชาสังคม¹⁹ ยิ่งเมื่อบรรยากาศสังคมการเมืองเปิดเช่นในปัจจุบัน รูปแบบอารยะขัดขืนจึงมีความสำคัญและมีบทบาทควบคู่กับการจรรโลงประชาธิปไตย ประชาชนสามารถดำเนินการตอบโต้หรือท้าทายกับรัฐบาลที่ดำเนินการไม่เหมาะสมได้เสมอๆ²⁰ องค์กรประชาสังคมรวมกลุ่มกระทำร่วมกันหรือปฏิบัติการในกิจกรรมสาธารณะด้วยการตนเองแทนรัฐ ด้วยการกำหนดหรือนิยามความหมายด้วยตนเอง กลายเป็นรูปแบบของการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement)²¹

¹⁹ Eckstein.2001:4 ; Keane.1993:5-5 ; Tarrow.1995

²⁰ Thoreau.1995 ใน <http://216.239.51.100/search?q=cache:z72qWl6UtlEC:w3.trib.com/FACT1st>.

²¹ Dillard..2002 : 9

สำหรับรูปแบบปฏิปัตินั้น Cohen²² ได้เสนอรูปแบบปฏิปัติการอารยะขัดขืน ซึ่งสัมพันธ์กับนัยยะการเคลื่อนไหวของกลุ่ม องค์กร ขบวนการประชาสังคม ถึงแม้ว่าบางคราวของบางกรณีอาจจะเป็นการร่วมกับรัฐหรือสนับสนุนการกระทำของฝ่ายรัฐหรือการเมืองหรือเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงบวกกับรัฐหรือราชการ แต่ในบางครั้งบางคราวหรือบางกรณีอาจจะตรงกันข้ามกัน โดยมีรูปแบบจึงแสดงออกในลักษณะเป็นการท้าทาย ทำแทนหรือต่อต้าน ขัดขวาง ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์เชิงลบหรือคัดค้านหรือ ปฏิพากษ์กับรัฐหรืออำนาจการเมือง ในงานนี้ Cohen และคนอื่นๆ จะชี้ให้เห็นถึงการแสดงออกของปฏิปัติการในรูปแบบการกระทำแบบอารยะขัดขืน พร้อมกับความคิดเห็นของผู้เขียนด้วย ดังนี้

1) เป็นการดำเนินการใน**ลักษณะการกดดัน** (pressure) ต่อผู้มีอำนาจ ผู้บริหารเพื่อให้ผู้ที่ดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจหน้าที่และมีอิทธิพล (influence and authority) กระทำการเพื่อประโยชน์ต่อสาธารณะ การกดดันเป็นผลจากการดำเนินงานทางอำนาจ ต่อกฎหมาย หรือนโยบาย การกดดันจึงมีเป้าหมายต่อการเมืองเมื่อประชาชนเห็นถึงความบกพร่องหรือความผิดพลาดของกฎหมาย นโยบาย และเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงความเห็นหรือมติที่ออกมาแล้ว โดยมีรูปแบบที่แสดงออกอย่างหลากหลาย เช่น การชักจูง การแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ การประสานงานผ่านบุคคลที่เป็นตัวเชื่อมกับรัฐหรือราชการเพื่อดำเนินงานหรือโน้มน้าวหรือแสดงออกให้เห็นถึงความไม่ชอบหรือความไม่พอใจของกลุ่ม ผู้เขียนเห็นว่าเป็น การทำแทน ซึ่งเป็นการปฏิบัติหรือดำเนินงานในกิจกรรมที่เป็นภารกิจหรือกิจกรรมปกติของหน่วยงานรัฐหรือราชการ มีการลอบบี้หรือขยายบทบาทหรือรุกบบทบาทของภาคประชาสังคม ไปทำกิจกรรมของภารกิจที่รัฐเคยปฏิบัติ ในลักษณะนี้รัฐหรือราชการอาจจะสมยอมหรือนิ่งเฉย เพราะอาจจะไปเสริมการปฏิบัติตามภารกิจของรัฐก็ได้ หรือเพราะรัฐหมดศักยภาพหรือปฏิบัติได้ไม่ทันตามความต้องการ เพียงแต่ไม่เปลี่ยนกฎหมาย นโยบาย

2) การกระทำใน**ลักษณะการเผชิญหน้า** (confrontation) อันเป็นผลมาจากตัวละครมีการเผชิญหน้ากันสองฝ่าย คือผู้ชุมนุมประท้วงกับฝ่ายหรือกลุ่มคนที่มีอำนาจการเมือง ซึ่งมาจากเหตุปัจจัยที่ผู้มีอำนาจไม่ตอบสนองเป้าหมายที่ออกมาในรูปแบบของกฎหมายและนโยบายที่ไม่เป็นธรรมหรือไม่เหมาะสม เป้าหมายการกระทำจึงคาดหวังเพื่อให้เปลี่ยนแปลงกฎหมาย นโยบายของรัฐเสียใหม่ รูปแบบการแสดงออกจึงเป็น “การแสดงออกของพลังมวลชน” อาจจะมีจำนวนมากน้อยตามแต่ระดับความรุนแรงหรือความต้องการในแต่ละประเด็น แต่เป็นการแสดงออกที่เปิดเผย ร่วมด้วยรูปแบบของการชุมนุมประท้วงหรือ การเดินขบวน , การกระทำที่ “เพิกถอนความร่วมมือ” , หรือ “การไม่ให้ความร่วมมือ” ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการไม่ให้ความร่วมมือทางด้านการปกครองการเมือง โดยมีวิธีการ

²² ผู้เขียนได้ใช้แนวคิดของ Cohen เป็นหลักในการอธิบายรูปแบบปฏิปัติการของกลุ่มองค์กรประชาสังคม โดย นำเอาแนวคิดนักวิชาการต่างๆ เช่น Cohen.1971,Tarrow.1995 ; ชัยวัฒน์ สถาอานันท์.2533 ; ยีน ชาร์ป.2529 ; พอล จี ลีทองอิน.2545

แสดงออก เป็นต้นว่า การคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ การนัดหยุดงาน ,การแสดงออกด้วยการ “เสนอผลการสร้างองค์ความรู้ใหม่” ที่รองรับด้วยวิธีการอันน่าเชื่อถือหรือใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์สร้างความรู้ชุดใหม่ขึ้นมาเผชิญหน้ากับองค์ความรู้เดิมของรัฐหรือฝ่ายการเมืองหรือราชการที่จัดทำกฎหมาย , หรือสุดท้ายคือ “การรื้อฟื้นประเพณี วัฒนธรรม” เพื่อตอบโต้ กฎหมาย นโยบาย โครงการหรือกิจกรรม , ซึ่งอาจจะส่งผลต่อการสันตะเพื่อนหรือสถานภาพหรือการตัดสินใจของฝ่ายการเมือง ผู้เขียนเห็นว่าเป็น**การทำทลาย** หรือ **เผชิญหน้า** ซึ่งเป็นการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ การไม่เห็นด้วยหรือการปฏิเสธหรือไม่ร่วมมือต่อกฎหมาย นโยบาย การปฏิบัติของรัฐ อาจจะมีรูปธรรม เช่น สวมเสื้อ การติดตราหรือแสดงสัญลักษณ์ของการไม่เห็นด้วย , การใช้คำขวัญ การกดดันด้วยรูปแบบต่างๆ , เสนอผลการศึกษาขึ้นมาใหม่ หรืออ้างองค์ความรู้ใหม่ อ้างประเพณี วัฒนธรรม เป็นต้น นอกจากนี้ อาจจะเป็นปฏิบัติการทำลายที่เป็นรูปธรรม เช่น ชุมนุมประท้วง (การปิดถนน การนั่งประท้วง ฯลฯ) การยื่นหนังสือ การโน้มน้าวชักจูงไม่ให้ความร่วมมือ การแสดงความคิดเห็นตรงกันข้ามกับรัฐ

3) เป็นการกระทำด้วยปะทะกับกลไกของรัฐโดยตรงหรืออาจจะมีการบุกรุกสิ่งทีรัฐบาลจัดตั้งขึ้นมา การกระทำแบบนี้จึงเป็นรูปแบบของการต่อต้าน **ขัดขวาง (resistance)** เป็นการดำเนินการโดยมีวัตถุประสงค์อย่างชัดเจนที่จะสร้างผลสะท้อนหรือส่งผลต่อสถานภาพของฝ่ายการเมือง เป็นการลดประสิทธิภาพของกฎหมาย ระเบียบที่ไม่เหมาะสมหรือไม่เป็นธรรมหรือตั้งคำถามต่อนโยบาย การปฏิบัติการจึงมีลักษณะเปิดเผยและตั้งใจหรือมีเจตนาที่แน่วแน่หรือปฏิบัติด้วยมโนธรรมสำนึกที่จะ**ทำการยับยั้งหรือขัดขวาง**การดำเนินงานของหน่วยงานราชการ ขัดขวางหน่วยงานเจ้าหน้าที่ของรัฐ ขัดขวางในเชิงทางกายภาพเพื่อไม่ให้เข้าถึงศูนย์กลาง ให้คำแนะนำหรือให้คำปรึกษาหรือรณรงค์เพื่อปฏิบัติการ**ไม่เชื่อฟัง หรือรณรงค์ไม่ให้เชื่อถือกฎหมายที่ไม่เหมาะสมหรือไม่เป็นธรรม** หรือทำทุกวิถีการที่จะให้การบริหารหรือการจัดการหรือปฏิบัติการของกฎหมายและนโยบายกลายเป็นเรื่องที่สูญเสียความชอบธรรมให้สิ้นเปลือง ไม่เหมาะสมและไม่อาจจะเป็นไปได้ Cohen²³ ตีความว่าเป็นรูปแบบการกระทำที่สุดโต่งซึ่งในบางครั้ง อาจจะเป็นการปฏิบัติที่รุนแรง แต่ไม่ใช่เป็นการปฏิวัติและไม่ใช่ไปทำลายเสถียรภาพหรือความมั่นคงของชาติ เป็นรูปแบบที่มีแนวโน้มมากยิ่งขึ้นในสถานการณ์ของการขยายสิทธิของพลเมือง ซึ่งจะแสดงออกหรือปฏิบัติการด้วยปัจเจกบุคคล²⁴ และปฏิบัติการของกลุ่ม องค์กร ขบวนการประชาสังคม²⁵ ต่างๆ

²³ Cohen .1971:70

²⁴ เช่น กรณียายโง ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ที่ต่อต้านรัฐไทยที่สร้างฝายทำให้น้ำท่วมที่นาข้าว ยายโง จึงต่อต้านด้วยการใช้ฆ้อนทุบตัวฝายอยู่ตลอดเวลา จนเป็นข่าว แล้วชนะด้วยการยกเลิกฝายนั้น

²⁵ ผู้เขียนได้เสนอกรณีตัวอย่างจากการทบทวนการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมไว้หลายกรณี สนใจโปรดดูรายละเอียดประกอบในดัชนีนิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ ในเบื้องต้นนี้จะนำเสนอกรณีตัวอย่างการศึกษา “ขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มหญิงรักหญิง” ของกฤตยา อาชวนิจกุล และกนกวรรณ ธรรมวรรณ (2543:59) พบว่ามีปฏิบัติการในลักษณะการขัดขวางหรือต่อต้านนโยบายรัฐของกลุ่มอัยการร่วมกลุ่มกลุ่มองค์กรอื่นๆ เกี่ยวกับการรับรองสิทธิมนุษยชนของผู้หญิงรักหญิง จนสามารถบรรลุเป้าหมายได้ เป็นต้นว่า การต่อสู้เมื่อ พ.ศ. 2540 สถาบันราชภัฏน่านะเรียบ

ในส่วนรูปแบบปฏิบัติการนี้ผู้เขียนเห็นว่า **การต่อต้านหรือการขัดขวาง** เป็นการกระทำที่ไม่ให้รัฐกระทำสร้างความวุ่นวายให้เกิดขึ้น อาจจะเป็นการกระทำที่คล้ายๆกับการขัดขวาง ทำลาย , ในบางกรณีจะมีการแสดงออกชัดเจนของ เช่น การบุกรุก ยึด สร้างขึ้นมาใหม่ หรือปฏิบัติที่ตรงกันข้ามกัน เช่น ขัดขวางสร้างหรือขัดขวางกระทำขึ้นมาแข่งขันรัฐ หรือปฏิบัติที่ตรงกันข้ามกับกฎหมาย นโยบาย

โดยสรุปแล้ว ปฏิบัติการของประชาสังคม เป็นการกระทำร่วมกันตามสิทธิของพลเมืองในการดำเนินงานกิจกรรมสาธารณะหรือกิจกรรมเพื่อการจัดการตนเองอาจจะมีหลายรูปแบบ แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันการจัดการดูแลตนเองของพลเมืองมักจะมีการสร้างความตึงเครียดให้กับรัฐ เพราะไปแย่งการใช้อำนาจรัฐที่เคยปฏิบัติมาตลอด จึงสร้างความกระทบกระเทือนต่อระบบการเมืองแบบตัวแทนทั่วโลกเป็นอย่างมากในยุคสังคมเปิดเช่นหลังทศวรรษ 2530 ทั้งนี้ทั้งนั้น รูปแบบการดำเนินการตนเองจึงเป็นการปฏิเสธการเชื่อฟังรัฐหรือการแสดงออกในนามอารยะขัดขืนดังกล่าวข้างต้นนั้น จึงมีประเด็นที่ถกเถียงในทางวิชาการและปฏิบัติการในสถานการณ์เช่นนี้ขึ้นมา นั่นคือ “ความรุนแรง” ว่าเป็นอย่างไร การกระทำแบบไหนโดยใครถึงจะถือว่ารุนแรง หรือไม่รุนแรง (Non-violence & violence) ภาคประชาชน ประชาสังคมปฏิบัติเป็นความรุนแรงหรือไม่ หากรัฐปฏิบัติเป็นความรุนแรงหรือไม่ จึงหาข้อสรุปยาก ทั้งเหตุผลเชิงกฎหมายและเหตุผลเชิงมนุษยนิยม ตลอดจนความรู้สึกของสังคม แต่การปฏิบัติของภาคประชาสังคมที่ไม่เหมือนจารีตเดิมที่ปฏิบัติต่อรัฐ อาจจะสร้างความรุนแรงให้รัฐได้ สามารถเข้าใจด้วยระบบคิดของเสรีนิยมที่สมาชิกของสังคมการเมืองนั้นมีสิทธิ์อย่างสูง เช่นนั้น ปฏิบัติการแบบอารยะขัดขืน คือการช่วงชิงเอาบทบาทเดิมของสังคมที่เคยดำเนินการกลับคืนมาสู่ภารกิจของสังคมอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งรัฐ²⁶ อาจจะเจ็บปวด อาจจะตีความว่าประชาสังคมรุนแรง แต่ในมุมมองฝ่ายเสรีนิยมกลับมองว่าเป็นการเพิ่มพลังของฝ่ายประชาชนเพื่อมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ กิจกรรมทางการเมือง (Political Participation) ยิ่งในบริบทสังคมการเมืองแบบปัจจุบันของฝ่ายประชาสังคมมักจะเน้นการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการตัดสินใจ (Decision Making) ทั้งการออกกฎหมาย การกำหนดนโยบาย เช่น ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อร่วมการตัดสินใจนโยบาย กิจกรรมการพัฒนาตามโครงการพัฒนาของรัฐ

ห้ามผู้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศเรียนครูมาใช้บังคับใหม่อย่างเคร่งครัด จึงเป็นประเด็นร้อนและถกเถียงกันอย่างลึกลับซึ่งเกี่ยวกับคนรักเพศเดียวกัน กระทรวงศึกษาธิการถูกตั้งคำถามและวิพากษ์อย่างหนัก การต่อต้านด้วยการยื่นหนังสือต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนและยุติธรรมของสภาผู้แทนราษฎร และสื่อสารมวลชน ในที่สุดกระทรวงศึกษาธิการมีมติยกเลิกนโยบายกีดกันคนรักเพศเดียวกัน พ.ศ.2542 กลุ่มอัยการและองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆที่ทำงานด้านสตรีและสิทธิมนุษยชน ร่วมกันคัดค้านคำสั่งของอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ที่สั่งการไปยังสถานีโทรทัศน์ทุกแห่งให้กลั่นกรองการนำเสนอภาพกระเทย เกย์ ทอม ดี คำสั่งนี้มีผลมากต่อการใช้ตัวละครในภาพยนตร์ที่จะมาจากคนรักเพศเดียวกัน เป็นรูปแบบปฏิบัติการที่มีความตั้งใจและมีวัตถุประสงค์ในการปะทะ ขัดขวางกฎหมาย นโยบายของรัฐโดยตรง เพื่อล้มเลิกจนทำให้รัฐสูญเสียความชอบธรรมกับกฎหมายหรือนโยบายนั้นๆ

²⁶ หรือประชาชนอื่นๆ ที่ได้ประโยชน์จากระบบตัวแทน การการขัดเกลาด้วยกระบวนการครอบงำเชิงอุดมการณ์ จากกลไกรัฐในระบบตัวแทน อาจจะเห็นด้วย

ถึงที่สุดแล้วปฏิบัติการที่แสดงออกทั้งทางบวกและทางลบตั้งแต่ การทำแทน การทำทนายหรือการเผชิญหน้า การขัดขวางหรือต่อต้าน ไม่มีการศึกษาของใคร²⁷ที่ระบุชัดเจนว่าจะนำมาใช้เหมาะสม รุนแรงหรือไม่รุนแรง หรือทำให้ประสบผลสำเร็จหรือไม่ หรือไม่อาจจะชี้ชัดว่ารูปแบบใดดีที่สุด (one best way) เพราะความรุนแรงหรือไม่รุนแรงหาได้มีความหมายเพียงหนึ่งเดียวที่สามารถเข้าใจร่วมกันโดยทั่วไปได้ เช่น รัฐตีความว่าการกระทำของชาวภูเก็ตรุนแรง ในการต่อต้านโรงงานแทนทาลัม ด้วยการเผาโรงงานแล้วโรงงานต้องย้ายไปสร้างใหม่ที่จังหวัดระยอง , ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน ในท้องที่อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี²⁸ ชาวบ้านที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา และชาวบ้านที่คลองด่าน จังหวัดสมุทรปราการ แต่ความรุนแรงของชาวบ้านในทศวรรษรัฐ อาจจะทำให้รัฐเจ็บปวด แต่เป็นปฏิบัติการที่กลุ่มองค์กร ขบวนการทางสังคมใช้ตามสิทธิในการตอบโต้กับรัฐเพื่อพิทักษ์ไว้ซึ่งสังคมที่ดีตามความหมายของเธอ

รูปแบบปฏิบัติการของประชาสังคมลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ในส่วนนี้จะนำเสนอผลการวิเคราะห์จากการศึกษาเชิงคุณภาพกลุ่มองค์กร ขบวนการทางสังคมในพื้นที่จำนวน 13 กลุ่ม²⁹ ซึ่งประเด็นที่จะเสนอในที่นี้ คือ รูปแบบปฏิบัติการ³⁰ โดยที่ กลุ่ม องค์กร ขบวนการเหล่านี้ผ่านกระบวนการตรวจสอบความเป็นประชาสังคมด้วยตัวชี้วัดความเป็นประชาสังคมที่ผู้เขียนได้สร้างขึ้นจากกรอบคิดทฤษฎีการวิจัย ประกอบด้วย

1. ธนาคารหมู่บ้านบ้านราม เครือข่ายการเงินอำเภอหัวไทร
2. ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอำเภอปากพนัง เครือข่ายสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำฯ
3. สมาคมชาวประมงปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช
4. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านเกาะจาก อำเภอปากพนัง
5. กลุ่มประวัติศาสตร์แม่เจ้าอยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่
6. มหาวิทยาลัยชุมชนศิลปในพื้นที่บ้านศรีวิชัย
7. สมาคมโรงสีข้าวและกลุ่มชาวนาภาคใต้ชมรมโรงสีข้าวนครศรีธรรมราช
8. ชมรมผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำจังหวัดนครศรีธรรมราช
9. เครือข่ายการแข่งขันกีฬาวอลเลย์บอลกลุ่มแม่น้ำปากพนัง
10. สมาคมนักเขียนลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

²⁷ งานทั้งของประชาส ปันตบแต่ง , พรใจ ลีทองอินทร ก็ไม่อาจจะระบุได้ชัดเจน

²⁸ วรณี พุดติการ.2530:127129

²⁹ จากกลุ่มองค์กรในลุ่มน้ำปากพนัง ที่ศึกษาจากการสำรวจเอกสาร และสอบถามเพิ่มเติมจากผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในพื้นที่ พบว่ามีกลุ่มองค์กร ขบวนการอีกจำนวน 620 กลุ่ม โดยไม่มีลักษณะเป็นกลุ่มองค์กรที่ไม่เป็น ประชาสังคม

³⁰ งานดุชนินพนธ์ เน้นการศึกษา 3 ประเด็น คือ 1) การก่อเกิด ลักษณะและพัฒนาการของกลุ่ม องค์กร ขบวนการประชาสังคม 2) รูปแบบปฏิบัติการ 3). ปัจจัยบางประการที่เกี่ยวกับความสำเร็จ

11. สมาชายนากลุ่มน้ำปากพนัง กลุ่มชนวนาตำบลต่างๆ
12. เครือข่ายเขียนแผนแม่บทชุมชนอำเภอชะอวด
13. กลุ่มแม่บ้านนิสรสามัคคี

บทบาทของกลุ่ม องค์กร ขบวนการสังคมกระทำในกิจกรรมตามวิถีชีวิตปกติเช่นในสังคมอดีต การดำเนินกิจกรรมตามวิถีชีวิตปกตินี้จึงพื้นขึ้นมาใหม่ท่ามกลางของสังคมการเมืองเสรีประชาธิปไตย หรือในบรรยากาศสังคมจรรโลงประชาธิปไตย การดำเนินกิจกรรมตามวิถีชีวิตปกติของกลุ่ม องค์กร ขบวนการนี้จึงไปทับซ้อนกับภารกิจประจำของรัฐหรือหน่วยงานราชการได้ออกกฎหมาย ระเบียบยึด ผนวกเอามาปฏิบัติงานแทนหรือทำแทนประชาชน สังคม ดังนั้น เมื่อกลุ่ม องค์กร ขบวนการประชาสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราชไปปฏิบัติกิจกรรมซึ่งเป็นตามวิถีชีวิตปกติ จึงเท่ากับว่าไปปฏิสัมพันธ์กับภารกิจ อำนาจรัฐหรือหน่วยงานราชการที่ยึดเกาะอยู่กับกิจกรรมนั้นๆ อาจเกิดปฏิกิริยาจากรัฐในระดับหนึ่ง ทั้งนี้แล้วแต่รูปแบบที่กลุ่ม องค์กร ขบวนการเลือกใช้ นอกจากนั้น อาจเกิดปฏิกิริยาจากกลุ่มองค์กรอื่นๆ ได้เช่นเดียวกัน ซึ่งแท้จริงอาจจะตีความได้ว่าการดำเนินการตามกิจกรรมตามวิถีชีวิตปกติของประชาสังคมเป็นความเจ็บปวดของรัฐ เพราะถูกทำแทนหรือดำเนินการโดยอำนาจอื่น หรืออำนาจที่เป็นไปตามสิทธิของพลเมืองโดยผู้เขียนใช้แนวคิดทฤษฎี “อารยะขัดขืน” ที่อธิบายรูปแบบปฏิบัติการ 3 รูปแบบ ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงในส่วนแรกมาแล้วและปรับใช้ประกอบด้วย (1) การทำแทน (2) การท้าทาย หรือเผชิญหน้า (3) การขัดขวางหรือต่อต้าน ซึ่งพบว่ากลุ่มองค์กรขบวนการประชาสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีลักษณะการปฏิบัติการ ดังต่อไปนี้

ตารางแสดงรูปแบบปฏิบัติการของกลุ่ม องค์กร ขบวนการประชาสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

กลุ่ม องค์กร ขบวนการ ประชาสังคม	รูปแบบการ แสดงออกฯ	กิจกรรมที่ดำเนินการ	เป็นภารกิจของ หน่วยงานรัฐ
เครือข่ายการเงินอำเภอหัวไทร ธนาคารหมู่บ้านบ้านราม	การทำแทน	- ใช้ตราสัญลักษณ์พระมหากษัตริย์ - การลอบบี้	พัฒนาชุมชน
	การท้าทาย หรือเผชิญหน้า	- สร้างระบบสวัสดิการชุมชนแทนรัฐ - สร้างระบบการเงินชุมชนขึ้นมาแข่งขัน	พัฒนาชุมชน
เครือข่ายสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำปากพนัง ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอำเภอปากพนัง	การทำแทน	จัดหา ตั้งอาสาสมัครสิ่งแวดล้อม	สิ่งแวดล้อม

	การท้าทาย หรือเผชิญหน้า	● ให้เปิดเขียน (ปตร.อุทกวิภาชประสิทธิ์) ● ถวายฎีกา ยื่นหนังสือ ประชุมเสนา ● เสนอข้อมูลใหม่ ใช้ข้อมูลวิทยาศาสตร์ ● เสนอประเด็นใหม่ด้านสิ่งแวดล้อม ● แจ้งความฟ้องร้องศาลปกครอง และ องค์การอิสระ ● การออกเชิงสัญลักษณ์ (เสื้อ) ● การเสนอบทความทางสื่อสารมวลชน	ชลประทาน กปร.
สมาคมชาวประมงปากพนัง	การทำแทน	● แต่งตั้งตัวแทนเพื่อเจรจาเอง (เรือถูกยึด)	ต่างประเทศ กรมประมง
	การท้าทาย หรือเผชิญหน้า	● ใช้เรือปิดอ่าว	ต่างประเทศ กรมประมง
กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต บ้านเกาะจาก	การทำแทน	● สร้างสวัสดิการของชุมชน เช่น ● แหล่งการเงิน การสงเคราะห์ ● ร้านค้าชุมชน	พัฒนาชุมชน
กลุ่มประวัติศาสตร์แม่เจ้าอยู่หัว	การทำแทน การท้าทาย หรือ เผชิญหน้า	● เขียนประวัติศาสตร์ของชุมชนตนเอง	มหาดไทย (ปกครอง) ศึกษาธิการ (ศิลปกร)
มหาวิทยาลัยชุมชนศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย	การทำแทน	● ต่อสู้กับการรุกรานวัฒนธรรมใหม่ ● สร้างหลักสูตรอบรมศิลปินเยาวชน ● จัดคาราวานการเผยแพร่ศิลปินพื้นบ้าน ● สร้างตำแหน่ง เพื่อยกสถานะภาพศิลปิน ● ปราชญ์ชาวบ้าน	ศึกษาธิการ (วัฒนธรรม)
	การท้าทาย หรือ เผชิญหน้า	● สร้างสถานภาพศิลปิน ปราชญ์ชาวบ้าน ● ความรู้ใหม่ผ่านการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ● ไม่เอากระทรวงวัฒนธรรม ● กีดกันรัฐเป็นเจ้าของวัฒนธรรม ● รูปแบบการจัดงานประเพณีของจังหวัด ● ออกใบปลิวโจมตีการให้นายทุนเหมา งาน	ศึกษาธิการ (วัฒนธรรม) จังหวัด (ปกครอง)

สมาคมโรงสีข้าวและกลุ่ม ชาวนาภาคใต้ ชมรมโรงสีข้าว นครศรีธรรมราช	การทําแทน	• การลือขี้ • ร่วมปฏิบัติการรับจําข้าว • สร้างยุทธศาสตร์ข้าว	พาณิชย์ (การค้าภายใน) เกษตร (การข้าว)
ชมรมผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดําจังหวัดนครฯ	การทําแทน	• ศึกษาและเสนอเทคนิคการเลี้ยงกุ้ง	เกษตร (ประมง)
	การทำทายน หรือ เผชิญหน้า	• จัดชุมนุมคัดค้าน คัดค้านผ่านสื่อ • ศึกษาและเสนอข้อมูลใหม่คัดค้าน • จัดการประชุมเสวนา เพื่อข้อเท็จจริง	พาณิชย์ (การค้าภายใน) ตลาดกลาง
เครือข่ายการแข่งขันกีฬาวอลเลย์บอลกลุ่ม น้ำปากพอง	การทําแทน	• จัดการแข่งขันวอลเลย์บอลนักเรียนเอง • การลือขี้	ศึกษาธิการ (พล ,สปอ.) ท้องถิ่น
สมาคมนักเรียนลุ่มน้ำปากพอง	การทําแทน	• การลือขี้ • จัดฝึกอบรม สอนการเขียนกลอน • จัดกิจกรรมการแข่งขันประกวดกลอน	ศึกษาธิการ (ศธ.อ.,จ.พล)
สภาชาวนาลุ่มน้ำปากพอง กลุ่มชาวนาตำบลขนหาด กลุ่มชาวนาตำบลแหลม	การทําแทน	• รื้อฟื้นประเพณีโบราณ (ทำขวัญข้าว) • สร้างระบบสวัสดิการของชุมชน • เขียนแผนชุมชน (กำหนดทิศทางการ)	เกษตร (ส่งเสริม) ศึกษาธิการ (วช.) พาณิชย์ (การค้าภายใน)
เครือข่ายเขียนแผนแม่บท ชุมชนอำเภอชะอวด	การทําแทน	• การลือขี้ • การร่วมประชุมสัมมนา เสวนา • ตัวแทนเป็นคณะกรรมการ คณะทำงาน • ของราชการ • เขียนแผนชุมชนเอง	พัฒนาชุมชน อำเภอ จังหวัด
กลุ่มแม่บ้านมหิสราวม	การทําแทน	• การลือขี้ • สร้างระบบสวัสดิการของชุมชน • สร้างช่องทางการหารายได้เอง หรือ • เศรษฐกิจชุมชน	พาณิชย์ (การค้าภายใน) พัฒนาชุมชน

ที่มา : จากการวิเคราะห์จากกรณีศึกษา

จากตารางนี้แสดงให้เห็นถึงการแสดงออกหรือปฏิสัมพันธ์กับรัฐในเชิงอำนาจของกลุ่มองค์กร
ขบวนการประชาสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพอง รูปธรรมเหล่านี้เป็นรูปแบบปฏิบัติการในเชิงทฤษฎี ซึ่งจะ
ประเด็นทางทฤษฎีเกี่ยวกับอารยะขัดขืนดังที่กล่าวแล้ว และอธิบาย พร้อมกับแนวคิดอื่นๆมาเสริม ดังนี้

ประการแรก **การทดแทน** หมายถึง เป็นการปฏิบัติหรือดำเนินงานในกิจกรรมที่เป็นภารกิจหรือกิจกรรมปกติของหน่วยงานรัฐหรือราชการ มีการลอบบี้หรือประสานงานหรือขยายบทบาทหรือบทบาทของภาคประชาสังคมไปทำกิจกรรมของภารกิจที่รัฐเคยปฏิบัติ ในลักษณะนี้รัฐหรือราชการอาจจะสมยอมหรือหนึ่งเดียว เพราะการทดแทนไปเสริมการปฏิบัติตามภารกิจของรัฐก็ได้ หรือเพราะรัฐหมดศักยภาพหรือปฏิบัติได้ไม่ทันตามความต้องการ แต่รัฐสามารถเก็บผลการทดแทนไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในการสร้างผลงานได้อีกด้วย การทดแทนไม่เปลี่ยนกฎหมาย นโยบาย ในที่นี้เราพบว่าปฏิบัติการทดแทนเป็นประเด็นที่น่าสนใจ และเกิดขึ้นมาท่ามกลางรัฐหรือหน่วยงานราชการไม่อาจจะปฏิบัติตามภารกิจของตนเองได้ เช่น กรณีตัวอย่างชาวบ้านต้องการสร้างระบบการเงิน ระบบสวัสดิการของชุมชนที่ตนเองอยู่อาศัย ทั้งรูปแบบ “ธนาคารหมู่บ้าน” และ “กลุ่มออมทรัพย์” ต่างๆ เป็นการทดแทนนี้ราชการสมยอมโดยเฉพาะบทบาทของราชการหรือรัฐอ่อนในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ชาวบ้านจึงสร้างกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อแก้ไขปัญหาเงินสดในการบำบัดความต้องการ ในขณะที่หมดหวังหรือมีข้อจำกัดในด้านโอกาสที่จะพึ่งพาการาระบบเงินที่รัฐอนุมัติให้ตั้งขึ้น การออมทรัพย์ ธนาคารหมู่บ้านจึงเป็นรูปแบบสวัสดิการชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความขาดแคลน เป็นรูปแบบที่ดำเนินการขึ้นมาเพื่อให้หลุดพ้นจากความยากจน เป็นปฏิบัติการทดแทนที่เกิดขึ้นมาก เช่นเดียวกับนักวิชาการสายสวัสดิการสังคม กล่าวว่าเกิดขึ้นมากในยุคหลังอุตสาหกรรม (Post Industrialization Period) และกิจกรรมทั้งสองนี้เป็นรูปธรรมของรูปแบบการทดแทนของประชาชนที่มีอย่างหลากหลายของสวัสดิการที่เดิมรัฐเป็นตัวกระทำที่ค่อนข้างผูกขาด มาสู่กลุ่มองค์กรประชาสังคมเป็นตัวกระทำเช่น ชุมชนและครอบครัวในระยะต่อไป (สัมพันธ์กับกิตติพัฒน์ นนทบุรีมะดุลย์.2546:127-129) เป็นรูปแบบทำแทนรัฐท่ามกลางรัฐหรือราชการมีข้อจำกัดในการตอบสนองสร้าง การทดแทนจึงเป็นสิทธิของชุมชน กลุ่มองค์กรต่างๆ ในการดำเนินพัฒนาชีวิตที่ดีของตนเอง

นอกจากนี้สามารถอธิบายการทดแทนได้จากการที่รัฐหรือราชการอ่อนแอในการบริการสาธารณะ และศักยภาพของชุมชนที่มีเข้มแข็งขึ้น ต้องการพัฒนาสังคมที่ดีด้วยตนเอง ตามสิทธิของประชาชน มีกิจกรรมจำนวนมากเป็นบทบาทของชุมชนมาแต่อดีต แต่ถูกรัฐยึดกิจกรรมนั้นไปดำเนินการแทน แต่เมื่อสังคมมีความซับซ้อน ประชากรเพิ่มจำนวนมากขึ้นรัฐหรือหน่วยงานราชการไม่มีความสามารถเพียงพอ ขาดฉันทะในการปฏิบัติงาน ประชาสังคมเกิดขึ้นมาใหม่ก็ดึงเอากิจกรรมเหล่านั้นกลับมาปฏิบัติดังเดิม เป็นปฏิบัติการทำแทนรัฐที่กลับขึ้นมาใหม่ของประชาสังคม เช่นกรณี ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอำเภอปากพนัง เครือข่ายสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำปากพนัง ดำเนินการรณรงค์การตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม การดูแลป่าชายเลน การดูแลทะเลหน้าบ้านของแต่ละชุมชน เป็นการทำแทนรัฐเนื่องจากไม่อาจจะดูแลสภาพสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมได้ , สมาคมชาวประมงปากพนัง กับกรณีการที่รัฐไม่อาจจะแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับขบวนการโจรต่างชาติ หรือรัฐเพิกเฉยบ้านจับกุมเรือประมง , มหาวิทยาลัยชุมชนศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย เป็นเครือข่ายทางสังคม ที่กลายเป็นขบวนการของศิลปินพื้นบ้านที่ปฏิบัติการแทนรัฐในการส่งเสริม การปกป้องประโยชน์ของคุณค่าศิลปะความรู้ศิลปินพื้นบ้าน เทคนิคการเพาะเลี้ยงกุ้ง การพัฒนากระบวนการผลิต เหล่านี้เป็นบทบาทที่กลุ่มองค์กรต้องทำเองท่ามกลางความล่าช้า ไม่ทันการ เป็น

ปฏิบัติการประชาสัมพันธ์ที่ทำแทนรัฐ ซึ่งรัฐไม่พิจารณาว่ากระบวนการทำแทนของกลุ่ม องค์กร ขบวนการ ปฏิบัติการนี้ว่าเป็นการทำในมุมมองที่ตรงกันข้ามรัฐหรือไม่มองว่าเป็นศัตรูหรืออาชญากรรมร้ายประชาสังคม ทั้งนี้ เพราะการทำแทนไม่ทำให้รัฐเสียหาย ในขณะที่ยังเปิดช่องหรือโอกาสให้รัฐหรือหน่วยงานราชการลงไปใช้ผลงานการทำแทนนั้นเพื่อเสนอต่อสาธารณะและรายงานผลงานประจำปีต่อผู้บังคับบัญชาได้ด้วย เช่น เป็นแหล่ง การดูงาน การใช้แกนนำเป็นวิทยากรให้กับรัฐ การดึงเอาผลผลิตกลุ่มไปร่วมงานนอกบ้าน นิทรรศการที่รัฐพยายาม สร้างภาพกิจกรรมโดยอาศัยผลงานประชาสังคมเพื่อแสดงออกว่าเป็นผลงานของตนเอง พร้อมกันนั้น ในขณะที่ ปฏิบัติการของกลุ่มองค์กรก็สามารถลอบปรัฐให้เห็นชอบ ขอความร่วมมือ ขอรับการสนับสนุนในบางคราวบางโอกาส ด้วย หรือไปขอโครงการหรือกิจกรรมจากรัฐมาทำแทน แล้วให้รัฐสถาปนาความเป็นกลไกของหน่วยงานนั้น เพียงแต่ กลุ่ม องค์กร ขบวนการมีความพยายามดันออกมาเพื่อรักษาความเป็นตัวของตัวเองหรือรักษาอัตลักษณ์เอาไว้ นอกจากนี้เป็นการกระทำที่ถูกอธิบายได้ว่าเป็นการกระทำที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมไทยซึ่งยอมรับอำนาจของรัฐ

ประการที่สอง **การทำทลาย หรือเผชิญหน้า** เป็นการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ การไม่เห็น ด้วยหรือการปฏิเสธหรือไม่ร่วมมือต่อกฎหมาย นโยบาย การปฏิบัติของรัฐ อาจจะมีรูปธรรม เช่น สวมเสื้อ การ ติดตราหรือแสดงสัญลักษณ์ของการไม่เห็นด้วย , การใช้คำขู่ขู่ การกดดันด้วยรูปแบบต่างๆ , เสนอผล การศึกษาขึ้นมาใหม่ หรืออ้างองค์ความรู้ใหม่ อาจจะมีการอ้างประเพณี วัฒนธรรม เป็นต้น นอกจากนี้ อาจจะเป็นปฏิบัติการทำทลายที่เป็นรูปธรรม เช่น ชุมนุมประท้วง (การปิดถนน การนั่งประท้วง ฯลฯ) การยื่นหนังสือ การ โจมตีข่าวชักจูงไม่ให้ความร่วมมือ การแสดงความคิดเห็นตรงกันข้ามกับรัฐ ตัวอย่างที่เด่นชัด ที่เสนอเป็น เบื้องต้น พบว่า **“เครือข่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมน้ำปากพัง”** ที่ปฏิบัติการขัดขวางทำทลาย ทั้งการศึกษา ข้อมูลขึ้นมาตอบได้ว่ามีจำนวนผู้เดือดร้อนจากการปิดประตูระบายน้ำ ต่อชาวประมง การนำเสนอข้อมูลใหม่ให้ เห็นถึงปลาทาย และใช้ผลงานวิจัยของมหาวิทยาลัย โครงการวิจัยของแหล่งทุนต่างๆ อธิบายว่าโครงการสร้าง ประตูระบายน้ำเพื่อแยกน้ำจืดน้ำเค็มนั้นทำให้ระบบนิเวศเสียหาย บางกรณีมีการฟ้องศาล องค์กรอิสระเพื่อ จำกัดบทบาทการดำเนินงานของกรมชลประทานและ กพร. ให้มีพื้นที่และกิจกรรมจำกัดลง นอกจากนี้เครือข่าย ยังได้สร้าง **“เสื้อคอกลม”** เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของเครือข่ายและกลุ่มต่างๆในเครือข่าย และติดสติ๊กเกอร์ แผ่นป้าย วรรณคดีทางด้านสิ่งแวดล้อมเต็มทั่วเขตเทศบาลเมืองปากพัง ในทำนองเดียวกันกับ **“ชมรมผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำ จังหวัดนครศรีธรรมราช”** การคัดค้านประกาศของจังหวัดนครศรีธรรมราช เกี่ยวกับการแบ่งพื้นที่น้ำจืดน้ำเค็ม โดยกระบวนการต่างๆ ทั้งยื่นหนังสือชุมนุมประท้วง และชุมนุมประท้วงที่ทำการชุมนุมคัดค้านที่แพปลาอำเภอกปากพัง ที่หน้าอำเภอหัวไทร และเดินทางไปยื่นหนังสือต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ คัดค้านการนำเข้า กุ้งกุลาดำจากประเทศเพื่อนบ้านมาใช้ประเทศส่งออก โดยทำการคัดค้านผ่านสื่อวิทยุ โทรทัศน์ ศึกษาและเสนอ ข้อมูลใหม่เกี่ยวกับการลงทุนการเลี้ยงกุ้งแต่ละครั้ง จัดการประชุมเสวนาเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ข้อเท็จจริง ความเดือดร้อนและความต้องการของประชาชนและสมาชิกต่อการเลี้ยงกุ้งในพื้นที่น้ำจืด แม้ว่ากิจกรรมของชมรมฯ นี้ อาจจะใกล้เคียงกับการทำแทน แต่มีกิจกรรมดังกล่าวแล้วนี้แสดงให้เห็นถึงการทำทลายหรือเผชิญหน้า โดยเฉพาะในเวทีประชุมของราชการและวิชาการจะพบบทบาทการทำทลายกับราชการ ซึ่งในตอนช่วงหลัง (2546-

ปัจจุบัน) พบว่าชุมชนฯได้เข้าเป็นภาคีกับเครือข่ายอนุรักษ์ มากยิ่งขึ้น และประเด็นการทำทลายก็เปลี่ยนไปสู่กอง
อำนวยการโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังแทน ส่วนกิจกรรมของ “ธนาคารหมู่บ้าน” เป็นการทำทลาย
เมื่อพบว่าทุกธนาคารปฏิเสธรูปแบบสัจจะออมทรัพย์ แล้วไปสร้างระบบการเงินของชุมชนใหม่ คือ “ธนาคาร
หมู่บ้าน” แม้ว่าการหลักการคล้ายคลึงกันแต่มีการกำหนดสาระสำคัญของระเบียบแตกต่างกัน เช่น การค้า
ประกันเงินกู้ด้วยหลักทรัพย์ที่ดิน น.ส. 3 ทั้งนี้ กิจกรรมการสร้างระบบการเงินขึ้นมาใหม่จึงเป็นเหมือน
กิจกรรมคู่ขนานหรือแข่งขันกับระบบการเงินที่รัฐสร้างขึ้น ในขณะที่รัฐพยายามสร้างกลุ่มสัจจะออมทรัพย์และ
ล้มเหลวในหลายพื้นที่และสำเร็จในบางพื้นที่ แกนนำเครือข่ายกลุ่มการเงินที่เน้นการสร้างธนาคารหมู่บ้าน
ขึ้นมาทำทลายแล้วได้รับการตอบรับ พบว่ามีข้อมูลการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านมากยิ่งขึ้นทั้งอำเภอหัวไทร
อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอชะอวด และอำเภอปากพนัง, กิจกรรมของ “สมาคมชาวประมงปากพนัง” นั้นการ
ดำเนินการปิดอ่าวเพื่อทำทลายรัฐ เพื่อตอบโต้ให้รัฐสนใจมาช่วยเหลือทั้งราคาน้ำมันและการช่วยเหลือต่อเรือที่
ถูกต่างชาติปล้น เหล่านี้คือ กิจกรรมที่อธิบายได้ว่าเป็นการเผชิญหน้าหรือทำทลายอำนาจรัฐ , “มหาวิทยาลัย
ชุมชนศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย” เป็นอีกขบวนการทางสังคมหนึ่งที่เคลื่อนไหวในลักษณะทำทลายหรือเผชิญหน้า
กับรัฐ เพราะวิถีชีวิตของขบวนการในหลายกิจกรรมอาจจะทำแทน แต่ในหลายกิจกรรมก็ทำทลายหรือเผชิญหน้า
เป็นต้นว่า การเคลื่อนไหวเพื่อไม่ให้จังหวัดเปิดให้มีนักธุรกิจมาจัดการการประมงงานประเพณีสำคัญของจังหวัด
เช่น งานเดือนสิบจังหวัดนครศรีธรรมราช งานชักพระจังหวัดสุราษฎร์ธานี การเคลื่อนไหวเพื่อไม่ให้ศิลปิน
พื้นบ้าน เสียภาษีเงินได้ การให้ความหมายว่างานด้านวัฒนธรรม มิใช่ผูกขาดโดยสำนักงานวัฒนธรรม แต่เป็น
วัฒนธรรมของชุมชน จึงต้องเป็นบทบาทของชุมชนในฐานะเจ้าของวัฒนธรรม โดยกระบวนการใช้งานวิจัยเข้าไป
ตอบโต้ ใช้การเขียนบทความวิพากษ์วิจารณ์รัฐในด้านวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง พร้อมกับสร้างรางวัลแก่
ศิลปิน ปราชญ์ชาวบ้านในตำแหน่งศิลปินอาวุโส รองศิลปินอาวุโส และผู้ช่วยศิลปินอาวุโส เพื่อเผชิญหน้ากับระบบ
รัฐปกติ เป็นต้น, กลุ่มเขียนประวัติศาสตร์แม่เจ้าอยู่หัว เป็นการทำทลายกับจารีตการเขียนประวัติศาสตร์ที่
บทบาทหลักอยู่ที่รัฐ โดยเฉพาะกรมศิลปากร บทบาทกลุ่มประชาสังคมเพื่อเขียนประวัติศาสตร์ของบ้านจึง
เปรียบเหมือนประชาชน หรือ ไพโรจน์ดีดีถวิลหาความสำนึกร่วมผ่านประวัติศาสตร์ของชุมชน เป็นการทำทลาย
อำนาจรัฐ ที่อาจจะสร้างความเจ็บปวดให้กระบวนการเขียนประวัติศาสตร์ชาติ

จากการกระทำที่กล่าวแล้วสรุปว่า การดำเนินการปฏิบัติการของกลุ่ม องค์กร ขบวนการ
ประชาสังคมนั้น ไม่จำกัดว่าหนึ่งกลุ่ม จะปฏิบัติการเพียงรูปแบบเดียว แต่รูปแบบปฏิบัติการจะใช้หลายวิธี
จึงวิเคราะห์ว่ารูปแบบอารยะขัดขืนถูกใช้ได้ทั้งการทำแทน และการทำทลายหรือการเผชิญหน้า เสมอๆ โดย
กลุ่ม องค์กร ขบวนการไม่ได้พินิจว่าจะเป็นการทำแทนหรือทำทลาย หรือทำให้รัฐเจ็บปวด หรือสร้างความ
รุนแรงให้เกิดแก่รัฐแต่อย่างใด เพียงแต่เป็นการดำเนินการเพื่อหวังบรรลุคุณภาพชีวิตของประชาชนพลเมือง
หรือสมาชิกในสังคม กระบวนการดังกล่าวนี้เป็นการเมืองของประชาชนพลเมือง ทั้งนี้เพราะว่า 1) สมาชิก
ในฐานะเจ้าของอำนาจและมีสิทธิ์ทางการเมืองสามารถร่วมจัดการกับกิจกรรมใดๆก็ได้ที่มากระทบกับวิถี

ชีวิตของชุมชนและตนเอง ดังนั้น รูปแบบเหล่านี้จึงเป็นการกระทำที่มาจากมโนธรรมสำนึกที่จะจัดการวิถีชีวิตของตนเองตามสิทธิของตนเองที่เคยไร้สิทธิในระบอบการเมืองแบบปิด เช่นนั้นเท่ากับว่าตนเองและชุมชนมีความสำนึก ตระหนักในคุณค่าของความเป็นพลเมืองที่ต้องตัดสินใจชะตากรรมของตนเอง หรือเข้าใจในศักยภาพภายในของตนเอง กลุ่มทางสังคมว่ามีความสามารถจัดการคุณภาพชีวิตของตนเองได้ โดยไม่ต้องพึ่งพารัฐ หรือลดการพึ่งพารัฐลง สำหรับที่พบในกลุ่มน้ำปากพอง คือปฏิบัติการที่ตรงกันข้ามกับราชการหรือรัฐเมื่อเห็นวาทวิธีการดำเนินงานของรัฐไม่ตรงตามที่ตนเองหรือชุมชนพึงประสงค์ หรือการทำแทนรัฐเมื่อพิจารณาพบว่ารัฐล่าช้าไม่ทันตามความต้องการ อ่อนแอในการปฏิบัติตามภารกิจ ไม่อาจจะตอบสนองความต้องการของสมาชิกและชุมชนท้องถิ่นได้ จนถูกภาคสังคมทำแทน ทำทนาย เช่นนั้นเท่ากับว่าในพื้นที่นั้นแสดงให้เห็นอำนาจรัฐหรือตัวแทนรัฐอ่อนด้อย จนเปิดโอกาสให้อำนาจของภาคประชาสังคมเข้ามาแสดงอำนาจและจัดการอำนาจในพื้นที่เวทีได้ นโยบายและการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐไม่มีพลังเพียงพอ เช่นนี้คือ การเมืองภาคพลเมือง นอกจากนี้ 2) การกระทำไปกระทบกับโครงสร้างอำนาจรัฐ ในนามโครงการพัฒนา ที่แต่เดิมโครงการและ กิจกรรมการพัฒนาเป็นอำนาจที่ผูกขาดโดยรัฐหรือราชการ ปฏิบัติได้โดยไม่ต้องสงสัยต่อผลที่จะเกิดแก่ประชาชนพลเมือง แต่การปฏิบัติการของกลุ่ม องค์กร ขบวนการประชาสังคมจักไปกระทบกับบทบาทรัฐทันที ความอิสระของรัฐหรือราชการลดลงก็ดี การรอบคอบมากขึ้นก็ดี หรือการรับฟังเสียงก็ดี และสุดท้ายต้องถามหรือต้องให้ประชาชนตัดสินใจด้วยก็ดี เหล่านี้ คือการเพิ่มอำนาจประชาชนเป็นการเมืองของประชาชน แม้ว่าจะอยู่ในบริบทการเมืองของรัฐก็ตาม อำนาจรัฐหรือราชการที่เคยมีอยู่ถูกทำให้ลดพลังรัฐธนาภาพลง

สรุป

จากผลการวิเคราะห์กลุ่ม องค์กร ขบวนการประชาสังคมดังกล่าวแล้ว สามารถสรุปได้ว่าปฏิบัติการของประชาสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพอง เป็นการ**ทำแทน**มากกว่า**การทำทนาย**หรือ**เผชิญหน้า** บทบาทการทำแทนจึงโดดเด่น แม้ในบางกิจกรรมของการปฏิบัติอาจจะก้าวล่วงไปในการ**ทำทนาย**หรือ**เผชิญหน้า** แต่ก็ยังมีปฏิบัติน้อย ส่วน **การขัดขวางหรือต่อต้าน** มีบทบาทน้อยมาก ดังนั้นปฏิบัติการของกลุ่มองค์กร ขบวนการในพื้นที่แห่งนี้จึงมีลักษณะปฏิสัมพันธ์เชิงประสานมากกว่า บทบาทของการทำแทน ในขณะที่รัฐหรือราชการอ่อนแอที่จะปฏิบัติการกิจให้มีประสิทธิภาพ บทบาทการทำแทนจึงเป็นเหมือนกับเป็นการสมยอมของรัฐ เช่น รัฐอ่อนแอ หรือมีประสิทธิภาพปฏิบัติการกิจบริการประชาชนต่ำ การที่ประชาชนทำแทนเกี่ยวกับการสร้างระบบการเงินของตนเอง แม้จะรูปแบบที่ประชาสังคมการเงินที่สร้างขึ้นจะต่างจากตัวแบบของรัฐ แต่รัฐก็สมยอม เช่นเดียวกับรัฐอ่อนแอในการปฏิบัติงานด้านสิ่งแวดล้อม จึงปล่อยให้เครือข่ายและกลุ่มองค์กรด้านอนุรักษ์ดำเนินการแทนรัฐในกิจกรรมต่างๆ ยิ่งเร่งการพัฒนาตามแนวพระราชดำริในพื้นที่แห่งนี้ยิ่งกลับมีปัญหาในการปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุตามแนวพระราชดำริ แต่หน่วยงานรัฐก็ยังเร่งส่งทรัพยากรเข้าไปในพื้นที่ ก่อเกิดขึ้นของนิเวศแบบใหม่ แต่กลไกรัฐอ่อน ขาดทิศทางในการ

ปฏิบัติงานด้านสิ่งแวดล้อมและขาดทักษะในการแสวงหาการมีส่วนร่วมกับประชาสังคม เหล่านี้ต่างเป็นเงื่อนไขนำไปสู่รูปแบบปฏิบัติอารยะขัดขืนจากประชาสังคม แม้ว่าจะเป็นเพียงระดับทำแทนก็ตาม เมื่อประชาสังคมทำแทนได้ผลสำเร็จในระดับหนึ่งแล้วกลไกรัฐเร่งเข้าไปเสริมสร้างกิจกรรมร่วมกับประชาสังคม เหล่านี้ด้วย ประชาสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังจึงเป็นการไปสร้างความรุนแรง ความเจ็บปวดแก่รัฐ จากที่รัฐมีความเคยชินกับการใช้อำนาจแบบทำแทนประชาชนตลอดมา ประชาชนเจ็บปวดเพราะโครงสร้างรัฐที่ผูกขาดการใช้อำนาจและผนวกกิจกรรมปกติของประชาชนไปดำเนินการ ดังนั้น เมื่อประชาชนกลับมาดำเนินวิถีชีวิตปกติเองอีกครั้งหนึ่ง เพราะประสิทธิภาพของรัฐและข้อจำกัดของรัฐ โดยการที่ประชาชนทำแทนอำนาจรัฐ และท้าทายอำนาจรัฐหรือเผชิญหน้ารัฐ เท่ากับประชาสังคมปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐที่สร้างให้รัฐสูญเสียพื้นที่การแสดงอำนาจ ความเจ็บปวดจึงพุ่งเป้ากลับมาสู่รัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากรัฐหรือหน่วยงานราชการไม่เท่าทันกับการปรับตัว ไม่เข้าใจบริบทสถานการณ์ใหม่ก็จะต้องเจ็บตัวมากยิ่งขึ้น

ปฏิบัติการประชาสังคมจึงเป็นไปในลักษณะเปิดพื้นที่ทางการเมืองของพลเมืองให้กลับมาจับบทบาทขึ้นอีกครั้งหลังจากที่รัฐยึดอำนาจรวมศูนย์ดึงเอาไปทำแทนประชาสังคมหรือประชาชนหรือปฏิบัติเสียเองกว่า 40 ปี การทำแทนของประชาสังคมจึงเป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจใหม่ให้กลับมาอยู่ในบทบาทของประชาสังคม ดูแลคุณภาพชีวิต สวัสดิการ ตามสิทธิของพลเมืองเอง จึงไม่ใช่เป็นการปฏิบัติสุดโต่ง เช่น การขัดขวางหรือต่อต้าน จนรัฐสูญเสียหน้า ไม่ใช่ปฏิเสธอำนาจรัฐ หรือปฏิเสธรัฐ กล่าวคือ ยังยอมรับความเป็นการเมืองเชิงสถาบัน ยอมรับกลไกรัฐ หรือมีความต้องการที่จะให้การเมืองของประชาสังคมที่เข้มแข็ง พร้อมกับต้องการอำนาจการเมืองเชิงสถาบันหรือรัฐเข้มแข็ง คือ ความต้องการให้เพิ่มบทบาทเพิ่มประสิทธิภาพ แต่ต้องการพื้นที่ที่สามารถแสดงออกตามอัตลักษณ์ที่หลากหลายของกลุ่ม องค์กร ขบวนการต่างๆ นั่นคือ บรรยายากศการทำแทน การท้าทาย การขัดขวาง ก็จะเป็นรูปแบบที่ยกระดับความเข้าใจของรัฐและสาธารณะมากขึ้น รูปแบบอารยะขัดขืน จึงเป็นรูปแบบที่สังคมอารยะยอมรับ และรัฐก็ไม่รู้สึกสูญเสีย เจ็บปวด แต่ตรงกันข้าม ทำให้เข้าใจได้ว่า ต้องร่วมกันปฏิบัติการเพื่อความสงบสุขของสังคม

จากการศึกษาของกลุ่มองค์กร ขบวนการประชาสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง พบว่า มีรูปแบบปฏิบัติการที่ปฏิสัมพันธ์กับรัฐซึ่งเป็นตัวละครการเมือง (politic actor) ผูกขาดในการใช้อำนาจของรัฐเพื่อความสงบสุขของสังคม แต่ในบริบทของสังคมการเมืองยุคใหม่ได้เปลี่ยนแปลงโดยการเพิ่มจำนวนตัวละครทางการเมืองมากขึ้น ซึ่งมีภาคประชาสังคมเข้ามาเป็นอีกตัวละครหนึ่งด้วย เช่นเดียวกับบทบาทการใช้อำนาจก็เปลี่ยนแปลงไป ดังเช่นในทฤษฎีของ Weiss , Hobson³¹ ที่อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้อำนาจรัฐยุคใหม่³² ที่เน้นการดึง หรือเค้น (extractive) ทรัพยากรจากทุกฝ่าย เน้นความแหลมคมในการริเริ่ม

³¹ Weiss ,Hobson (ed) .1998:3

³² รัฐในศตวรรษที่ 18-19 มีการใช้อำนาจรัฐ เพื่อความเข้มแข็งของสถาบันทางการเมือง การจัดการกับสิทธิส่วนบุคคล การปกครองโดยกฎหมาย การดูแลอำนาจอธิปไตย การควบคุมความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

(penetrative) กระบวนการใหม่ๆและสาระสิ่งใหม่ สุดท้ายคือ การเปิดโอกาสให้กลุ่มองค์กรประชาสังคมซึ่งเป็น ตัวกระทำใหม่เข้ามาต่อรอง หรือร่วมการใช้อำนาจรัฐ (negotiated) ประชาสังคมจึงเป็นตัวกระทำทาง การเมืองใหม่ที่เพิ่มเข้ามาใช้อำนาจรัฐ และตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ หรือเป็นกลุ่มยุทธศาสตร์ ตามทฤษฎีของชัยอนันต์ สมุทวณิช³³ กล่าวถึงกลุ่มยุทธศาสตร์ว่ามาจากกลุ่มต่างๆ (ซึ่งมี กลุ่มประชาสังคมหนึ่งกลุ่มด้วย :ผู้เขียน) ที่มีบทบาทมากขึ้น ตามที่ชัยอนันต์กล่าวว่า คือ สภาวะที่สังคมล้อมรัฐ นั่นคือ ประชาสังคมที่เป็นตัว ละครทางการเมืองใหม่ หรือเป็นรูปแบบของการเมืองภาคประชาชนพลเมืองที่มีบทบาทมากขึ้น ในประเด็นแรก คือความพยายามรื้อฟื้นกิจกรรมต่างๆที่รัฐหรือราชการยึดไปปฏิบัติมาดำเนินการเอง หรือเป็นตัวละครร่วมใน การทำแทนรัฐในกิจกรรมตามวิถีชีวิตของตนเอง เช่นเดียวกับที่ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล³⁴ กล่าวว่าเป็นการที่ ร่วมมือเชิงวิพากษ์และผูกพันอย่างสร้างสรรค์ (critical cooperation & constructive engagement) ในการ เบียดขับแย่งพื้นที่ในกระบวนการใช้อำนาจมาเป็นของประชาสังคม ส่วนในประเด็นหลัง นี้พบว่ากระบวนการ ประชาสังคมเป็นการแสดงสิทธิทางการเมือง สัมพันธ์กับที่ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล³⁵ สรุปว่า คือ การเมืองภาค ประชาชนทางการเมือง ที่ประชาชนร่วมกันทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์เอง

³³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2533:37

³⁴ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล . 2548:174

³⁵ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล . 2548:144,204

เอกสารอ้างอิง

- กิติพัฒน์ นนทปัทมะดุลย์. การศึกษาความมั่นคงของครอบครัว : พรหมแดนแห่งความรู้เพื่อความ
มั่นคงของมนุษย์. ในวารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 (มกราคม-
มิถุนายน). 2546.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. รัฐกับสังคม : ไตรลักษณ์รัฐไทยในพหุสังคมสยาม. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. 2533.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ขบวนการเคลื่อนไหว
ประชาสังคมในต่างประเทศ : บทสำรวจพัฒนาการ สถานภาพและนัยยะเชิงความ
คิดทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย. มหาวิทยาลัยเกริก. 2540.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่และนัยยะเชิงทฤษฎีต่อการ
พัฒนาประชาธิปไตย. ในอนุชาติ พวงสำลีและกฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ).
ขบวนการประชาสังคมไทย : ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง. โครงการวิจัยและ
พัฒนาประชาคม มหาวิทยาลัยมหิดล. โดยการสนับสนุนของกองทุนสนับสนุน
การวิจัย. 2542.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. ท่าทางทางเลือก : ความรุนแรงและการไม่ใช้ความรุนแรง.. สำนักพิมพ์
มูลนิธิโกมลคีมทอง. 2533
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. แนวคิดหลักของสันติวิธี. ในวารสาร “สันติสังคม” ปีที่ 3 ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม –
กันยายน). 2530
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. อารยะขัดขืน. ในวารสาร “รัฐศาสตร์สาร” ปีที่ 24 ฉบับที่ 3. 2546.
- เดียน ดวงดี. ปรัชญาตะวันตกจากโบราณถึงปัจจุบัน. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2522.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. ประชาสังคม : พัฒนาการและนัยยะแห่งอนาคต. หนังสือชุดประชาสังคม
ลำดับที่ 3 สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. 2540.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. การเมืองบนท้องถนน : 99 วันสมัชชาคนจนและประวัติศาสตร์การเดินขบวน
ชุมนุมประท้วงในสังคมไทย. มหาวิทยาลัยเกริก . 2541.
- ไพศาล วิสาโล . พุทธศาสนากับประชาสังคม. ใน จรัญ โฆษณานันท์ (บรรณาธิการ). “วิถีสังคมไทย :
สรณิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์”
สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก. 2543.
- พอใจ ลีทองอินทร. การสถาปนาอำนาจประชาชนในระดับรากหญ้า. ปรินญาการศึกษาดุฎิบัณฑิต
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2545.

ยีน ชาร์ป. **อำนาจและยุทธวิธีไร้ความรุนแรง**. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ และคมสัน หุตะแพทย์ (แปล) .

สำนักพิมพ์ไทมส์คอม.2529.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล . **การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย**. สำนักพิมพ์อมรินทร์. 2548

สุชุม นวลสกุล และบรรพต วีระชัย. **ทฤษฎีการเมืองสมัยโบราณและสมัยกลางและความคิด**

เชิงทฤษฎีการเมืองในพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.2521.

สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ (แปล/เรียบเรียง). **โสกราตีส ไครโต (โสกราตีสในคุก)**. สำนักพิมพ์สยาม. 2543.

สมบัติ จันทรวงศ์. **ปรัชญาการเมืองเบื้องต้น :บทวิเคราะห์โสกราตีส**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2524.

Chantana Banpasirichote. Civil society discourse and the future of radical environment

movements in Thailand . A paper presented in Workshop on Civil Society in

Southeast Asia ,ISEAS , Singapore , 12-13 November 2001.

Cohen , Carl. **Civil Disobedience: Conscience ,Tactics, and The Law** . Columbia University Press. 1971.

Dillard , Courtney L. . **Civil Disobedience : A Case Study in Factors of Effectiveness**. Society &

Animal. 2002 ([http:// www.ebsco](http://www.ebsco))

Eckstein , Susan (ed) . **Power and Popular Protest : Latin America Social Movements**. University of

Callifornia Press. 2001.

Keane , John. **Deapotism and Democracy**. , In John Keane (edit). **Civil Society and the State**

: New European Perspectives . Verso.1993.

Kimball , Roger . **The politics of delegetimation ; The new criterion**. V.16 (Mar.1998). 1998. ใน

<http://203.144.248.21/hwwmds/detail.nsp>

Kopecky , Petr , Mudde Cas. **Rethinking Civil Society**. Democratization , Vol. 10 Autumn 2003.

Tarrow , Sidney. **Power in Movement : Social Movement , Collective and Politics**. Cambridge Studies

in Comparative Politics. Cambridge University Press.1995

Thoreau , Henry David. **Civil Disobedience**. 1995. ใน [http://216.239.51.100/search?q=cache:](http://216.239.51.100/search?q=cache:z72qWl6UtlEC:w3.trib.com/FACT1st.)

[z72qWl6UtlEC:w3.trib.com/FACT1st.](http://216.239.51.100/search?q=cache:z72qWl6UtlEC:w3.trib.com/FACT1st.))

Weiss , Linda , Hobson , John M. . **States and Economic Development : A Comparative Historical**

Analysis . Polity Press. 1995.